

**EURÓPAI NYELVMŰVELÉS. AZ EURÓPAI NYELVI KULTÚRA
MŰLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE / G. Balázs, É. Dede (szerk.)**

Budapest : Inter Kht–PRAE. HU, 2008.— 433 o.

**EURÓPAI HELYESÍRÁSOK. AZ EURÓPAI HELYESÍRÁSOK
MŰLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE / G. Balázs, É. Dede (szerk.)**

Budapest : Inter Kht–PRAE. HU, 2009.— 318 o.

Європейські держави, зокрема невеликі, давно хвилює питання, що буде з їхніми мовами в майбутньому. З приєднанням багатьох країн до Європейського Союзу це стало ще актуальнішим. Тому постає проблема розробки єдиної європейської мовної політики, уже схвалено низку програм і проєктів, зокрема Європейський рік мов (2002), Міжнародний рік мов (2008) та ін., програми вивчення та збереження мов на континенті.

Рецензовані видання — «Європейська культура мови: Минуле, сучасне та майбутнє європейської мовної культури» (2008) та «Європейські правила правопису: Минуле, сучасне та майбутнє європейських правил правопису» (2009), що вийшли в Угорщині за редакцією Г. Балажа та Е. Деде, є результатом багаторічної праці Дослідницької групи мовної стратегії Угорщини. До сьогодні було опубліковано цілу низку праць з мовних питань, серед яких, наприклад, книги Г. Балажа «Угорська мовна стратегія» (2001), «Минуле й майбутнє угорської мовної культури» (ред. Г. Балаж, 2004, 1–2 т.), «Комунікація епохи Інтернету» (за ред. Г. Балажа, З. Боді, 2005) та ін.

До книжки ввійшло 39 праць відомих угорських мовознавців з мовної культури Європи, її історії, розвитку та збереження в різних європейських країнах. Крім цього, розділ «Огляд» містить дослідження із США, Австралії, Японії, Канади та Монголії. Дослідники пропонують такий «букет» європейських мов: Північна Європа — ісландська, норвезька, шведська, данська, фінська; Західна Європа — нижньонімецька, німецька, англійська, люксембурзька; Південна Європа — португальська, галісійська (galego), іспанська, каталанська, сефардська, баскська, італійська, французька, турецька; Центральна Європа — німецька, угорська, чеська, словацька, словенська, польська, сербська, румунська, беаська (циганська); Східна Європа — білоруська, українська, російська, литовська, естонська.

Книжка відкривається статтею редакторів під назвою «Вступ до європейської мовної культури», де вони окреслюють мету й завдання праці, основні теми досліджень, зокрема: 1) мова, історія мовної культури;

2) сучасне становище мовної культури; 3) організаційні заклади з культури мови. Зрозуміло, що залежно від специфіки цієї культури в кожній країні ті чи інші питання висвітлюються ширше або вужче.

Одним із основних завдань мовної політики в Європі автори статті вважають взаємопізнання народів мов та культур один одного, адже виявляється, що навіть кількість мов у Європі точно не визначена. За підрахунками різних авторів, ця цифра коливається від 60 до 200. Плекання мовної культури кожної країни залежить від політики, суспільних і культурних традицій даної держави.

Далі дослідники подають цікаві й важливі відомості з історії та розвитку культури мови в Європі, ілюструючи це прикладами з території Угорщини та інших країн. Так, основою мовної стратегії кожної держави є освіта, виховання рідною мовою, ці знання репрезентують музеї мови в Угорщині (з 2008 р.) та Італії (з 2003).

Коло питань «звучання мови» охоплює культуру мовлення, орфоєпію, риторику, логопедію, комунікаційні аспекти (сюди входить так звана «менеджерська риторика»), у деяких мовах норми вимови мають дуже важливе значення.

На думку мовознавців, постійним відкритим процесом є вироблення правил орфографії, уперше вони з'явилися в американських англійців (1783), чехів (XV ст., 1902), данців (1826) та ін.

Європеїзація, а також глобалізація ставлять на порядок дня інтерлінгвістичні та інтеркультурні питання, зокрема проблеми перекладу, функціонування мов-посередників, штучних мов та ін. Так, в Угорщині дуже багато робиться у сфері вдосконалення перекладу, зокрема усного, а також вивчення мови есперанто.

Наприклад, при історико-філологічному факультеті університету ім. Л. Йотвеша в Будапешті створено Групу підготовки перекладачів, яка нині є центральним осередком навчання перекладачів і вивчення теорії перекладу. З 1990 р. виходить окремий науковий журнал з цієї тематики під назвою «Fordítástudomány» (Наука перекладу: Праці

з теорії, практики і навчання писемної та усної мовної трансляції). Перекладачів готують також у технічних, природничих і сільськогосподарських університетах та інститутах Мішкольца, Дебрецена, Будапешта, Гедельо та інших міст.

У час глобалізації з'являються нові слова, терміни, актуалізуються старі, виникає нова лексика. Водночас багато європейських країн борються із засиллям чужих слів, які засмічують мову. Суто сучасними проблемами є й нові мовні технології, розробка нової комп'ютерної комунікації, мовної культури спілкування не лише англійською мовою. Усе це має великий вплив на традиційну культуру.

За спостереженнями авторів, багато мовно-політичних проблем виникає в місцях проживання різних етнічних спільнот, тут спалахують мовні та інші конфлікти, які повинні регулюватися мовними правами людей. Це, наприклад, проблеми естонських росіян, басків, національних меншин Карпатського регіону тощо. Балаж та Деде розповідають про заходи у мовній політиці держав, це, наприклад, латвійський документ «Мовна політика...» (2007), «Естонська мова» (2005), в Угорщині — праця із серії «hEUréka», що вийшла на кафедрі уралістики Сомбатгейської вищої школи. Торкаються вони і питань мовної норми засобів масової комунікації, норми медіа та Інтернет-медіа.

Огляд української тематики належить відомому угорському вченому, досліднику угорсько-слов'янських та міжслов'янських мовних і культурних взаємин А. Золтану, завідувачеві кафедр української філології в Будапешті (університет ім. Л. Йотвеша) та Ніредьгазі (Вища школа), а також викладачеві Е. Бараньне-Комарі. Слід зазначити, що в Ніредьгазі за редакцією відомого українця І. Удварі колективом авторів підготовлено тезаурусні словники: українсько-угорський (2000–2003) та угорсько-український (2005–2006), що заповнили значну прогалину в міжмовній комунікації двох народів.

Огляд складається з трьох частин — історичний фон, сучасне становище, організації. На думку авторів, розвиток української мови мав свої особливості у зв'язку з багатовіковим входженням України до різних держав, складом її населення тощо, водночас він був тісно пов'язаний із іншими слов'янськими мовами. Різні періоди переживала й історія мови, яка поділялася на церковнослов'янську та живу розмовну мову. А. Золтан і Е. Бараньне-Комарі наголошують на значній ролі у формуванні мови українських письменників І. Котляревського, Лесі Українки, М. Коцюбинського та основоположній ролі — Тараса Шевченка, в західних областях — Івана Франка та ін. Вони опсують також появу перших граматики і першого правопису (1928). Історичний розвиток спричинив і

значну русифікацію української мови, виникнення так званого суржику.

До огляду сучасного стану мови А. Золтан та Е. Бараньне-Комарі залучають дані про відсоткове співвідношення нацменшин в Україні й пов'язані з цим питання визначення національної належності та мови. І в наш час значною є зрусифікованість, особливо в південних та східних містах. Хоч українська мова Конституцією проголошена як державна, видано низку мовних законів, існує нагальна потреба оновлення, ревіталізації української мови.

У третій частині автори розповідають про основні мовні інституції та їхні періодичні видання, це, зокрема, Інститут української мови НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Науково-дослідний інститут українознавства та ін.

До наступного видання, редакторами якого також були З. Балаж та Е. Деде, увійшло 23 статті про правопис європейських країн, зокрема англійський, болгарський, чеський, французький, угорський, російський, німецький, норвезький, португальський, український та ін. Їхніми авторами є угорські мовознавці класичного та модерністського напрямів, які репрезентують різні дослідні та освітні заклади країни.

У передмові йдеться про стратегію підготовки тому, яку розробила Група досліджень мовної стратегії Угорщини. Так, авторам було запропоновано план з 12 пунктів, наприклад, історія певного правопису, основні принципи, характер, реформи правопису, графеми, дослідження та ін.

За спостереженнями вчених, більшість правописів пов'язана з однією країною, та є й такі, що поширюються на кілька країн. Історія правописів сягає середніх віків, їхній розвиток, основні принципи є подібними. Урегулювання європейських правописів пов'язане з дослідними інститутами, академіями, авторитетними виданнями. Джерелом більшості є латинська орфографія і граматики, у слов'ян — кирилиця.

Порівнюючи правописи, автори відзначають у них багато подібного, відмінності ж стосуються переважно кількості літер, позначок (діакритичних знаків). Майже для кожного правопису важливими є фонетичні принципи. Так, в угорській мові, де існують довгі та короткі голосні, знак довготи однієї літери може кардинально змінити значення слова. Наприклад: *brült* — «він божевільний» (дієприкметник), *örült* — «він радів» (дієслово).

Угорські мовознавці наводять таблицю дат випуску перших правописів: литовський — 1653 р., французький — 1694 р., данський — 1739 р., російський — 1885 р., український — 1921 р., баскський — 1968 р. (с. 10).

За висновками науковців, поряд з основними принципами правопису — вимовою, аналізом слів, відображенням значень — майже скрізь панівним стає збереження традиції. Тобто європейські правописи не надто переймаються змінами в живій мові і стають зберігачами історії мови, історії культури (с. 12).

А. Золтану та Е. Бараньне-Комарі належить також огляд історії та сучасного стану українського правопису. Правопис є одним з теренів, які давно цікавлять А. Золтана, свого часу він підготував дослідження, присвячене питанню писемної передачі слов'янських кирилических назв угорською мовою (1985).

На початку у вигляді таблиці вони подають основні визначальні моменти в історії українського правопису, це, зокрема, індивідуальні, частіше колективні праці, характеризують кожну з них. Автори зазначають, що правила українського правопису спираються на дві відмінні традиції — західноукраїнську (галицьку) та східноукраїнську, пишуть вони і про проблему мікрмов карпатських русинів, тісно пов'язану з політичними питаннями.

Далі йде огляд українського правопису. Автори характеризують його як фонетичний (за вимовою), доповнений трьома принципами — морфологічним (аналітичним), традиційним (історичним), та розрізнявальним (поняттєвим), даючи необхідні пояснення та ілюстрації. Так, перший вони вважають скоріше фонематичним, в основі морфологічного часто лежить етимологічний тощо.

Дослідники зазначають, що сучасний рівень розвитку суспільства вимагає вироблення єдиних правил уживання багатьох технічних, інтернетівських та ін. термінів, що мають англломовне походження й часто вживаються змішано — як кирилицею, так і латиницею в різних сполученнях, на зразок *смс, есемеска, SMS, SMS-ка* та ін.

У кінці книжки в розділі «Огляд» розміщено кілька статей з дослідження правопису в різних, певною мірою незвичних, ракурсах. Так, у праці Г. Балажа «Влада і правопис» йдеться про роль влади в царині письма, регулювання правопису, а також про явища, знаки тощо, які виявляються в офіційній та «народній» повсякденній мовній практиці. З. Боді у статті «Правопис в Інтернеті» привертає увагу до уніфікації інтернет-спілкування, що стає дедалі актуальнішим. У праці «Професійний музичний правопис та мовна орфографія: правопис мовних і не мовних знаків» Е. Берцеш та А. Форіш ставлять своїм завданням «з одного боку, огляд теми музичної орфографії, з другого, — пробудження інтересу до того факту, що коло питань правопису може мати набагато ширший контекст, ніж просто висловлення вербальних проявів у писемній формі» (с. 303).

Обидва видання спонукають до роздумів. І прочитати їх було б корисно не тільки нау-

ковцям, а й широкому загалові читачів. Адже багаторічний досвід європейських країн, у яких були сприятливіші умови для розвитку рідної мови, може багато дати для шпекання своєї, стан якої в наш час не є однозначним. З одного боку, вона давно вже вийшла з підпілля (в радянські часи в містах подеколи навіть соромилися розмовляти українською мовою), з'явилося багато нових цікавих праць — як наукових (зокрема НАНУ), так і популярних — це різноманітні словники, довідники, поради тощо.

Проте загальна культура мови залишає бажати кращого. І далі процвітає горезвісний суржик, незнання правил граматики, стилістики, правопису трапляється на кожному кроці, навіть у середовищі інтелігенції. Особливо вражає повна відсутність чуття мови, що свідчить про те, що людина мало спілкується, читає чи дивиться україномовні телепередачі, які теж — на диво — часто пропонують не найкращі взірці. Замість того, щоб підвищувати культуру мови чи хоча б давати приклад її нормативного звучання, деякі канали роблять спроби «поліпшити» її нововведеннями (либонь, щоб зробити її більш «елегантною», як жінку в бразильських серіалах), а тим часом ще досі всіма не засвоєно навіть правил правопису 1993 року! Не обмежуючись залученням нових слів, починають подовжувати голосні в кінці речень, змінювати інтонацію, тож виходить щось на кшталт чеської чи угорської мови! А поза тим, як уже згадувалося, зміна навіть одного звука в деяких мовах призводить до спотворення змісту. І слухати це трохи смішно і трохи сумно, адже телебачення дивляться мільйони людей!

Про неправильне вживання стилістики годі й казати, не всі навіть розуміють, у чому помилка! Це зустрічається на всіх рівнях, причому хиби бувають досить прикрими, як, наприклад, *бідкатися* (скаржитися) вживається в розумінні «допомагати кому-н. у біді (бідкатися про когось)». Що ж тоді казати про звичайну рекламу типу «наш шоп знаходиться в людяному місці» чи «цей засіб назавжди позбавить вас живота»!

В угорських дослідженнях уже згадувалося про багату фантазію в змішуванні кирилиці й латиниці в нових термінах. Ці питання також повинні швидко вирішуватися, адже нові зміни йдуть лавиноподібно.

У всіх згаданих проблемах не наша вина, а наша біда. Маємо багату мову, літературу, фольклор, культуру світового рівня, нам є чим пишатися. Тому дбати про їх збереження, маючи за взірць краці приклади цього в далеких та близьких європейських — і не лише — країнах, є нашим невідкладним завданням.

Л. МУШКЕТИК